БИКІВНЯНСЬКІ
МОГИЛИ

Виставкові проєкти Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили» за 2015-2022 роки

Київ – 2022

Виставкові проєкти Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили» презентують результати багаторічних наукових і архівних пошуків документальних підтверджень Биківнянського злочину. Тематичне й змістове наповнення виставок відповідає напрямкам роботи Заповідника, спрямованої на дослідження Великого терору 1937–1938 років, особливостей функціонування у Биківнянському лісі таємної спецділянки НКВС УРСР та довготривалої боротьби за відкриття правди про репресивні практики каральних органів СРСР як тоталітарної держави.

У Биківнянських могилах знайшли свій останній спочинок від 20 до 100 тис. осіб, розстріляних комуністичною владою переважно за сфальшованими звинуваченнями. Це були люди різні за соціальним походженням, освітою, віросповіданням, політичними переконаннями. Але дуже важливо за великими цифрами бачити індивідуальні та родинні трагедії. Тому загальною рисою всіх виставкових проєктів Заповідника є відображення у них особистих історій людей, репресованих органами НКВС і розстріляних у Києві в період Великого терору.

Через оприлюднення документів із архівно-кримінальних справ репресованих та інших унікальних архівних і фотоматеріалів, віднайдених при підготовці виставок, науковці Заповідника реалізують його найважливішу місію – збереження пам’яті про жертв тоталітарного режиму.

Інформаційні банери про злочини комуністичної влади в Україні в 1937—1941 рр.

Один із перших самостійних проєктів Заповідника створений після ухвалення Закону України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917—1991 років». Він дуже стисло переповідав історію таємної спецділянки НКВС у Биківнянському лісі та інформував про етапи становлення НІМЗ «Биківнянські могили».

Фактично виставка окреслила подальші напрямки наукових пошуків і ознайомила з найважливішими документами часів Великого терору.

Презентація проєкту відбулася на території Заповідника 30 жовтня 2015 року з нагоди Дня Гідності та Свободи.

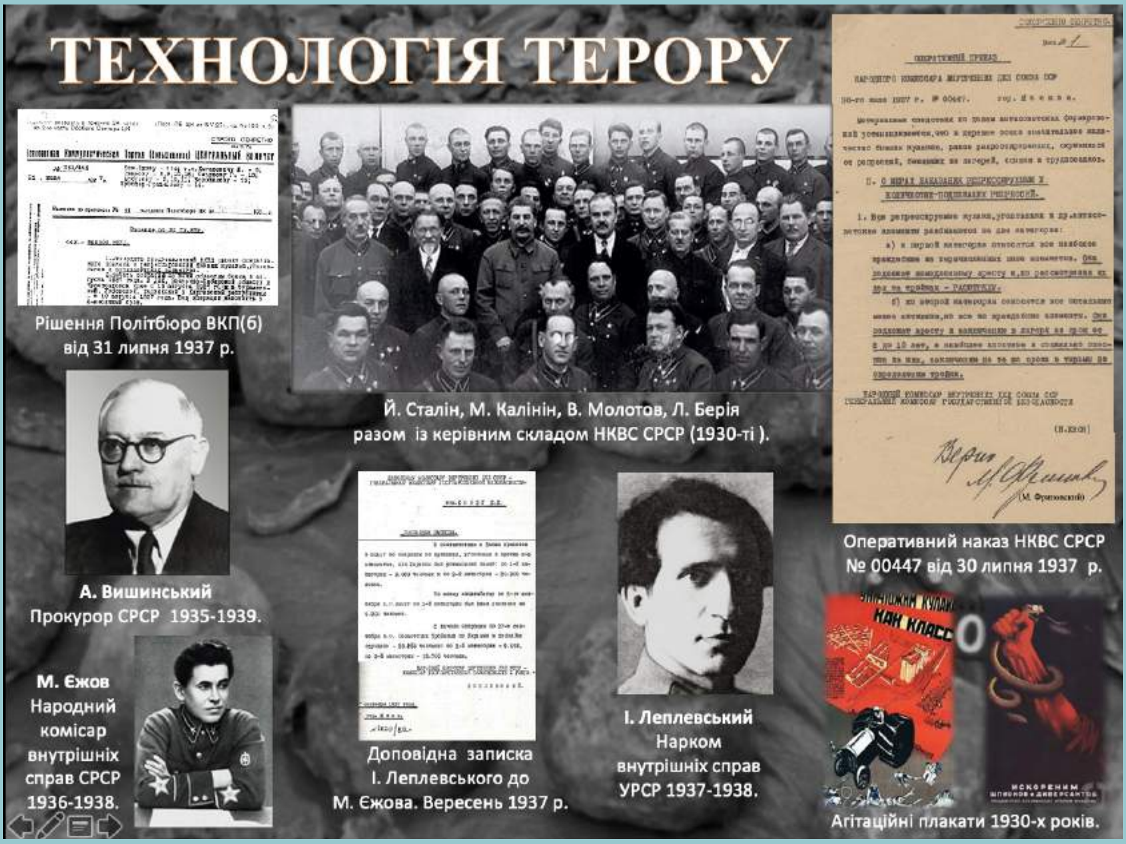

ТЕХНОЛОГІЯ ТЕРОРУ

Рішення Політбюро ВКП(б) від 31 липня 1937 р.

Й. Сталін, М. Калінін, В. Молотов, Л. Берія разом із керівним складом НКВС СРСР (1930-ті).

Оперативний наказ НКВС СРСР № 00447 від 30 липня 1937 р.

А. Вишинський Прокурор СРСР 1935-1939.

М. Єжов Народний комісар внутрішніх справ СРСР 1936-1938.

Доповідна записка І. Леплевського до М. Єжова. Вересень 1937 р.

І. Леплевський Нарком внутрішніх справ УРСР 1937-1938.

Агітаційні плакати 1930-х років.

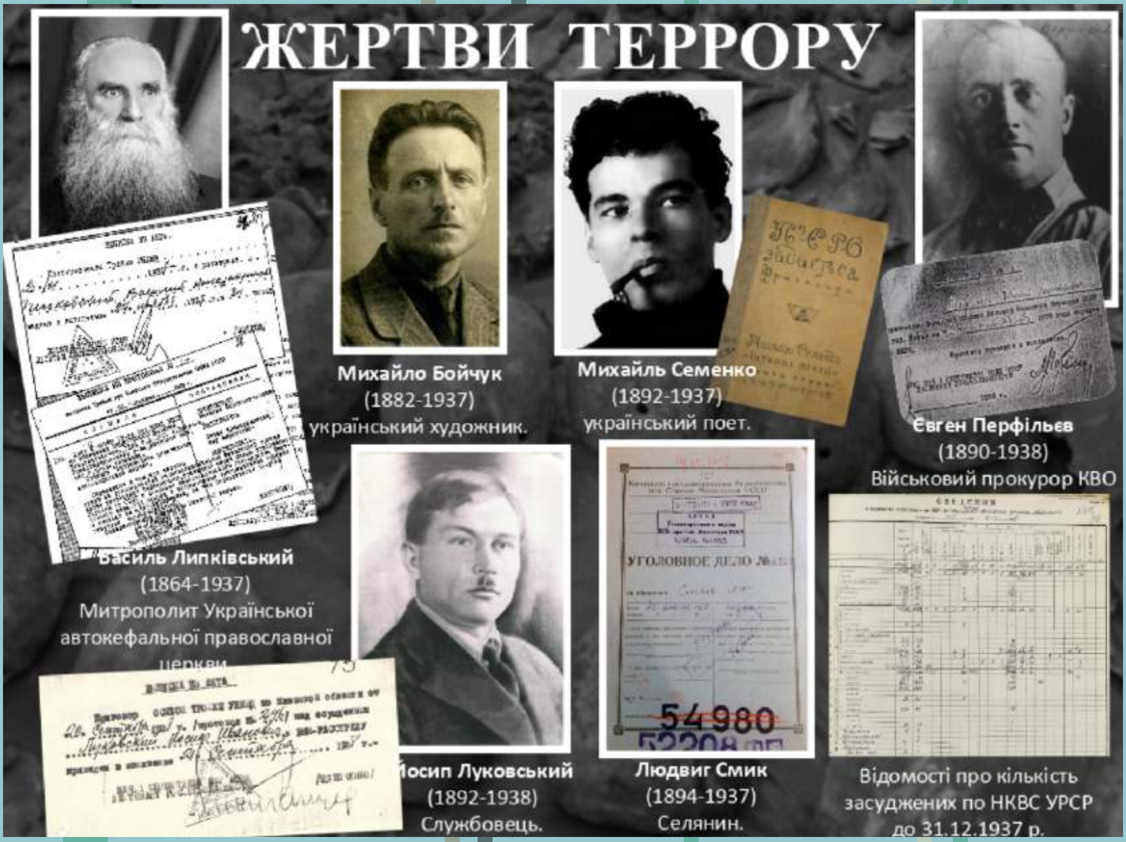

ЖЕРТВИ ТЕРРОРУ

Михайло Бойчук
(1882-1937)
український художник.

Михайль Семенко
(1892-1937)
український поет.

Євген Перфільєв
(1890-1938)
Військовий прокурор КВО

Василь Липківський
(1864-1937)
Митрополит Української автокефальної православної церкви

Йосип Луковський
(1892-1938)
Службовець.

Людвиг Смик
(1894-1937)
Селянин.

Відомості про кількість засуджених по НКВС УРСР до 31.12.1937 р.

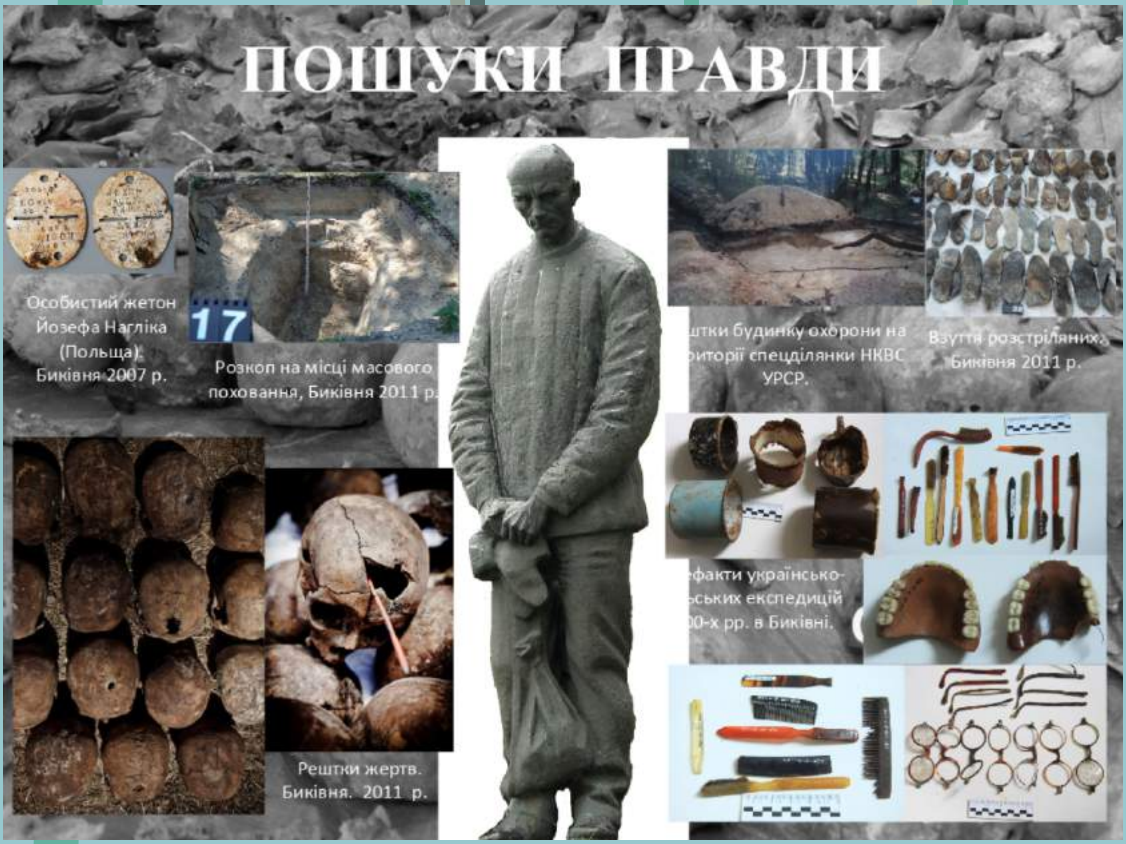

ПОШУКИ ПРАВДИ

Особистий жетон Йозефа Нагліка (Польща). Биківня 2007 р.

Розкоп на місці масового поховання, Биківня 2011 р.

штки будинку охорони на иторії спецділянки НКВС УРСР.

Взуття розстріляних. Биківня 2011 р.

ефакти українсько- ських експедицій 00-х рр. в Биківні.

Рештки жертв. Биківня. 2011 р.

«Биківня – територія пам'яті»

Спільний проєкт НІМЗ «Биківнянські могили» та Українського інституту національної пам'яті на 12 банерах розкриває більшість сюжетів, пов'язаних із Биківнянською трагедією. Хронологічно виставка охоплює час від партійних рішень 1937 р. та оперативних наказів НКВС, директив, якими реалізовувались т.зв. «національні операції», до діяльності Заповідника на сучасному етапі.

Проєкт акцентує увагу на перебігу масових політичних репресій у Києві, особливостях суспільно-психологічної атмосфери в тогочасному українському суспільстві, на тлі якої розгортались процеси шпигуноманії, пошуків ворогів та викорінення найменших проявів інакомислення.

На банерах розповідається про внутрішні в'язниці НКВС у Києві та долі чекістів, безпосередньо причетних до реалізації Великого терору в столиці України. Так само на виставці представлений людський вимір Биківнянської трагедії. Підбірка персоналій фактично демонструє соціально-професійний, віковий, гендерний і національний зріз жертв репресій. Інформація про жертв сталінського терору, які знайшли у Биківні свій останній спочинок, доповнена фотографіями розстріляних, документами з архівно-кримінальних справ та родинних архівів, актами про виконання вироків.

МАСОВІ РЕПРЕСІЇ В УКРАЇНІ
1937-1941 років
СТАЛИН
ОБ АРЕСТАХ, ПРОКУРОРСКОМ НАДЗОРЕ И ВЕДЕНИИ СЛЕДСТВИЯ
1

БИКІВНЯНСЬКИЙ МАРТИРОЛОГ
ПРОТОКОЛ
6

«Перетинаючи Київський Стікс»

Період Великого терору в СРСР характеризується не лише виконанням оперативного наказу № 00447 «Про репресування колишніх куркулів, карних злочинців та інших антирадянських елементів», а й проведенням біля двох десятків т.зв. національних операцій НКВС.

Спільний проєкт Заповідника та Київського міського товариства греків ім. К. Інсіланті розповідає про долі київських греків, заарештованих і розстріляних у результаті проведення т.зв. «грецької операції», запровадженої директивою наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова № 50215 від 11 грудня 1937 року. Цим документом визначалися категорії населення, що підлягали арешту, зокрема, репресії стосувались греків, що знаходилися на оперативному обліку, «колишніх великих торговців», політемігрантів й всіх осілих на території СРСР греків.

У виставці використані матеріали з архівно-кримінальних справ київських греків та інші документи особистого характеру, за допомогою яких вдалося відтворити факти біографій репресованих, а також обставини арешту та характер звинувачень.

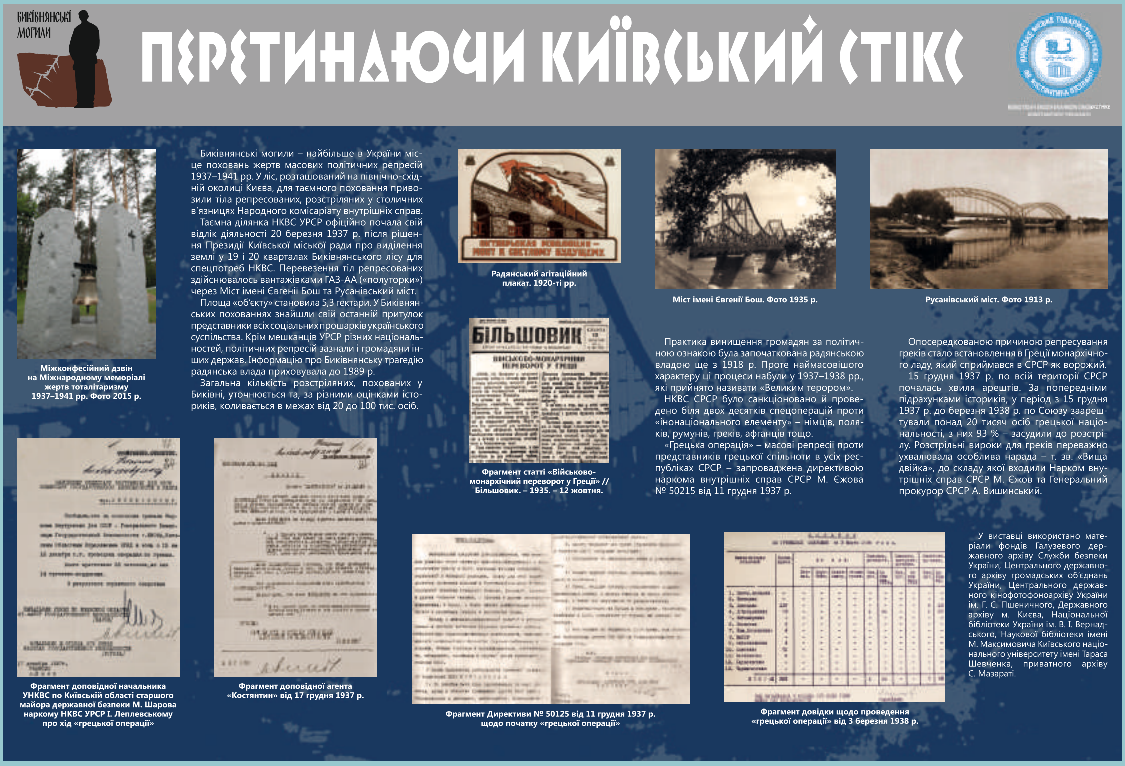

БИКІВНЯНСЬКІ МОГИЛИ
ПЕРЕТИНАЮЧИ КИЇВСЬКИЙ СТІКС
БІЛЬШОВИК
ВІЙСЬКОВО-МОНАРХІЧНИЙ ПЕРЕВОРОТ У ГРЕЦІЇ

Міжконфесійний дзвін на Міжнародному меморіалі жертв тоталітаризму 1937–1941 рр. Фото 2015 р.

Биківнянські могили – найбільше в України місце поховань жертв масових політичних репресій 1937–1941 рр. У ліс, розташований на північно-східній околиці Києва, для таємного поховання привозили тіла репресованих, розстріляних у столичних в'язницях Народного комісаріату внутрішніх справ.

Таємна ділянка НКВС УРСР офіційно почала свій відлік діяльності 20 березня 1937 р. після рішення Президії Київської міської ради про виділення землі у 19 і 20 кварталах Биківнянського лісу для спецпотреб НКВС. Перевезення тіл репресованих здійснювалось вантажівками ГАЗ-АА («полуторки») через Міст імені Євгенії Бош та Русанівський міст.

Площа «об'єкту» становила 5,3 гектари. У Биківнянських похованнях знайшли свій останній притулок представники всіх соціальних прошарків українського суспільства. Крім мешканців УРСР різних національностей, політичних репресій зазнали і громадяни інших держав. Інформацію про Биківнянську трагедію радянська влада приховувала до 1989 р.

Загальна кількість розстріляних, похованих у Биківні, уточнюється та, за різними оцінками істориків, коливається в межах від 20 до 100 тис. осіб.

Радянський агітаційний плакат. 1920-ті рр.

Фрагмент статті «Військово-монархічний переворот у Греції» // Більшовик. – 1935. – 12 жовтня.

Міст імені Євгенії Бош. Фото 1935 р.

Русанівський міст. Фото 1913 р.

Практика винищення громадян за політичною ознакою була започаткована радянською владою ще з 1918 р. Проте наймасовішого характеру ці процеси набули у 1937–1938 рр., які прийнято називати «Великим терором».

НКВС СРСР було санкціоновано й проведено біля двох десятків спецоперацій проти «інонаціонального елементу» – німців, поляків, румунів, греків, афганців тощо.

«Грецька операція» – масові репресії проти представників грецької спільноти в усіх республіках СРСР – запроваджена директивою наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова № 50215 від 11 грудня 1937 р.

Опосередкованою причиною репресування греків стало встановлення в Греції монархічного ладу, який сприймався в СРСР як ворожий.

15 грудня 1937 р. по всій території СРСР почалась хвиля арештів. За попередніми підрахунками істориків, у період з 15 грудня 1937 р. до березня 1938 р. по Союзу заарештували понад 20 тисяч осіб грецької національності, з них 93 % – засудили до розстрілу. Розстрільні вироки для греків переважно ухвалювала особлива нарада – т. зв. «Вища двійка», до складу якої входили Нарком внутрішніх справ СРСР М. Єжов та Генеральний прокурор СРСР А. Вишинський.

Фрагмент доповідної начальника УНКВС по Київській області старшого майора державної безпеки М. Шарова наркому НКВС УРСР І. Леплевському про хід «грецької операції»

Фрагмент доповідної агента «Костянтин» від 17 грудня 1937 р.

Фрагмент Директиви № 50125 від 11 грудня 1937 р. щодо початку «грецької операції»

Фрагмент довідки щодо проведення «грецької операції» від 3 березня 1938 р.

У виставці використано матеріали фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного, Державного архіву м. Києва, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, приватного архіву С. Мазараті.

Бердебес Дмитро Деонісійович (1889, о. Кефалонія (Королівство Греція, нині – Грецька Республіка) – 25.02.1938, м. Київ). Національність – грек. Підданий Греції.

У 1937 р. – булочник їдальні Наркомзв'язку.

Походив із селянської родини. До 1917 р. мешкав у Бессарабській губернії, був власником буфету. Після 1917 р. в Одесі займався кустарним виробництвом – працював пекарем.

Склад родини на момент арешту: дружина Бердебес Марія Іванівна, син Олександр.

Заарештований 16 грудня 1937 р. Звинувачений у шпигунстві на користь Греції.

Засуджений на підставі поштотелеграми НКВС СРСР № 50215 від 11.12.1937 р. постановою Народного комісара внутрішніх справ СРСР та Прокурора СРСР до розстрілу. Реабілітований 10.06.1958 р.

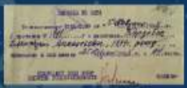

Виписка з акту про розстріл Бердебеса Д. Д. від 25 лютого 1938 р.

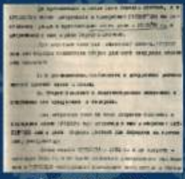

Фрагмент протоколу допиту Бердебеса Д. Д. від 18 грудня 1937 р.

Варнідіс Анастасій Костянтинович (29.08.1897, м. Пірей (Королівство Греція, нині – Грецька Республіка) – 25.02.1938, м. Київ). Національність – грек. Підданий Греції.

У 1937 р. – директор їдальні Київської тютюнової фабрики. Голова грецької секції Будинку народів Сходу.

Походив із робітничої родини: батько був чоботарем. До 1917 р. Варнідіс А. працював на тютюновій фабриці у Батумі.

Склад родини на момент арешту: дружина Варнідіс Євгенія Іванівна, син Костянтин.

Заарештований 15–16 грудня 1937 р. Звинувачений у шпигунстві на користь Греції.

Засуджений на підставі поштотелеграми НКВС СРСР № 50215 від 11.12.1937 р. постановою Народного комісара внутрішніх справ СРСР та Прокурора СРСР до розстрілу. Реабілітований 18.05.1989 р.

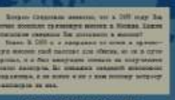

Фрагмент протоколу допиту Варнідіса А. К. від 18 грудня 1937 р.

Місце проживання Варнідіса А. К. – м. Київ, бульвар Шевченка, 38. Фото 1935 р.

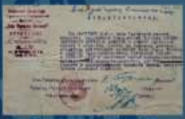

Характеристика Варнідіса А. К. від 16 квітня 1930 р., видана Правлінням Будинку Народів Сходу м. Києва

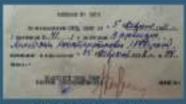

Виписка з акту про розстріл Варнідіса А. К. від 25 лютого 1938 р.

Донукіс Стиліан Дмитрович (1885, м. Афіни (?) (Королівство Греція, нині – Грецька Республіка) – 25.02.1938, м. Київ). Національність – грек. Підданий Греції, згодом отримав громадянство СРСР.

У 1937 р. – буфетник їдальні у Клубі службовців Держторгівлі.

Походив із селянської родини. Після виїзду з Греції наприкінці XIX століття оселився в Одесі. У 1924 р. повернувся до Греції, служив у торгпредставництві СРСР, арештовувався грецькою поліцією (1925). У 1925 р. повернувся до Одеси, згодом з родиною переїхав до Києва.

Склад родини на момент арешту: дружина Донукіс Варвара Георгіївна, сини Олександр і Георгій, донька Олена.

Заарештований 15–16 грудня 1937 р. Звинувачений у шпигунстві на користь Греції.

Засуджений на підставі поштотелеграми НКВС СРСР № 50215 від 11.12.1937 р. постановою Народного комісара внутрішніх справ СРСР та Прокурора СРСР до розстрілу. Реабілітований 08.12.1956 р.

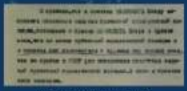

Фрагмент протоколу допиту Донукіса С. Д. від 16 грудня 1937 р.

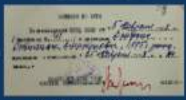

Виписка з акту про розстріл Донукіса С. Д. від 25 лютого 1938 р.

Місце проживання Донукіса С. Д. – м. Київ, вул. Ворошилова, 12. Фото 1935 р.

Лебедовський Григорій Леонтійович (1875, с. Гумення (на момент народження – Подільської губернії) – 25.02.1938, Київ). Національність – українець. Громадянин СРСР.

У 1937 р. – двірник будинку за адресою: Червона площа, 2а.

Склад родини на момент арешту: дружина Лебедовська Тетяна Іллівна, донька Десятнікова Катерина.

Заарештований 15–16 грудня 1937 р. Звинувачений у шпигунстві на користь Греції.

Засуджений на підставі поштотелеграми НКВС СРСР № 50215 від 11.12.1937 р. постановою Народного комісара внутрішніх справ СРСР та Прокурора СРСР до розстрілу. Реабілітований 23.05.1989 р.

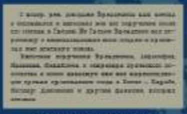

Фрагмент протоколу допиту Лебедовського Г. Л. від 16 грудня 1937 р.

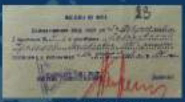

Виписка з акту про розстріл Лебедовського Г. Л. від 25 лютого 1938 р.

Діловер Олександр Христофорович (1890, м. Київ – 02.10.1938, м. Київ). Національність – грек. Громадянин СРСР.

У 1937 р. – завідувач їдальні «Зашляхбуду», м. Київ.

Селянського походження. У 1920–1930-х рр. працював комендантом клубу Губкому Київського комітету КП(б)У, завгоспом санаторію «Феофанія», завідувачем їдалень радянських органів влади.

Склад родини на момент арешту: дружина Діловер Марія Кузьмівна, сини Володимир, Павло, Олександр, Анатолій.

Заарештований 3 лютого 1938 р. Звинувачений у шпигунстві на користь Греції.

Засуджений на підставі наказу НКВС СРСР № 00606 від 17 вересня 1938 р. постановою Особливої Трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР від 28 вересня 1938 р. до розстрілу (протокол № 285). Реабілітований 08.07.1958 р.

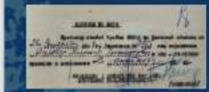

Виписка з акту про розстріл Діловера О. Х. від 2 жовтня 1938 р.

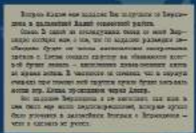

Фрагмент протоколу допиту Діловера О. Х. від 1 серпня 1938 р.

Колоєрас Епаминонд Павлович (14.07.1886, м. Афіни (Королівство Греція, нині – Грецька Республіка) – 25.02.1938, м. Київ). Національність – грек. Підданий Греції.

У 1937 р. – кондитер фруктоварні «Плодоовочторгу», м. Київ.

З робітничої родини. До 1917 р. працював кустарем-кондитером: був майстром із виробництва повидла.

Склад родини на момент арешту: дружина Колоєрас Софія Акимівна, син Леонід, донька Єфросинія.

Заарештований 16 грудня 1937 р. Звинувачений у контрреволюційній і шкідницькій діяльності.

Засуджений на підставі поштотелеграми НКВС СРСР № 50215 від 11.12.1937 р. постановою Народного комісара внутрішніх справ СРСР та Прокурора СРСР до розстрілу. Реабілітований 22.07.1989 р.

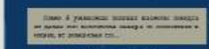

Фрагмент протоколу допиту Колоєраса Е. П. від 18 грудня 1937 р.

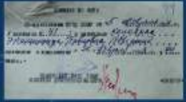

Виписка з акту про розстріл Колоєраса Е. П. від 25 лютого 1938 р.

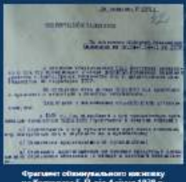

Фрагмент обвинувального висновку на Колоєраса Е. П. від 4 січня 1938 р.

Емірзіаді Георгій Дмитрович (1893, м. Афіни (Королівство Греція, нині – Грецька Республіка) – 25.02.1938, м. Київ). Національність – грек. Підданий Греції.

У 1937 р. – швейцар їдальні «Харчоторгу».

Селянського походження. Прибув до Російської імперії у 1918 р. у пошуках роботи. Опинився у Києві, працював продавцем з лотка.

Склад родини на момент арешту: дружина Емірзіаді Олександра Іванівна, син Микола, донька Марія.

Заарештований 15–16 грудня 1937 р. Звинувачений у контрреволюційній діяльності.

Засуджений на підставі поштотелеграми НКВС СРСР № 50215 від 11.12.1937 р. постановою Народного комісара внутрішніх справ СРСР та Прокурора СРСР до розстрілу. Реабілітований 17.11.1961 р.

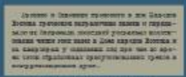

Фрагмент протоколу допиту Донукіса С. Д. від 29 грудня 1937 р.

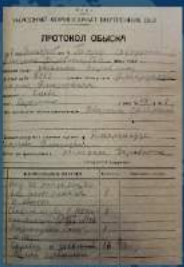

Фрагмент протоколу обшуку Емірзіаді Г. Д. від 15 грудня 1937 р.

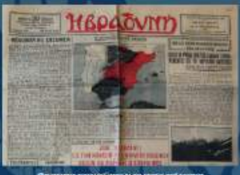

Фрагмент першої шпальти грецької газети «Βραδυνή» («Вечірня») від 30 липня 1936 р., що міститься у справі Емірзіаді Г. Д.

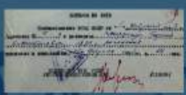

Виписка з акту про розстріл Емірзіаді Г. Д. від 25 лютого 1938 р.

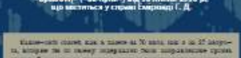

Фрагмент протоколу допиту перекладача з грецької мови Джоліка Т. Н. від 13 липня 1961 р.

Місце проживання Емірзіаді Г. Д. – м. Київ, вул. Короленка, 45. Фото 1935 р.

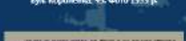

Фрагмент протоколу допиту свідка Емірзіаді Олександри Іванівни від 9 травня 1961 р.

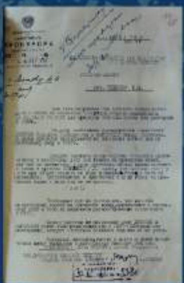

Фрагмент листа заступника прокурора Київської області, старшого радника юстиції Хрєнова О. начальнику Управління КДБ при Раді Міністрів УРСР по Київській області, генерал-майору Іванову П. П. від 24 листопада 1961 р.

«Розстріляна еліта: Биківнянський вимір»

У СРСР «героями часу» проголошувалися не інтелектуали чи митці, а войовничий пролетаріат, передовики виробництва, учасники стахановського руху. В середовищі інтелігенції радянська влада здійснювала розкладову роботу, залякуючи або вербуючи, застосовуючи різні репресивні методи.

Ця виставка розповідає про долі репресованих представників інтелектуальної, мистецької чи духовної еліти, що встигли реалізувати свій творчий потенціал у різних галузях мистецтва, освіти, науки та військової справи, а потім були знищені упродовж 1937 – 1938 років у внутрішніх в'язницях НКВС у Києві та поховані на території таємної спецділянки у Биківнянському лісі. Також подана стисла інформація про стан розвитку української культури й науки у 30-х роках ХХ століття та втрати, яких вона зазнала.

Персонажами виставки стали: письменники – Ю. Вухналь, М. Семенко, М. Сопілка, художники – М. Івасюк, В. Гагенмейстер, В. Седляр, театральні діячі — Я. Бортник, С. Каргальський, композитор і диригент В. Верховинець, науковці – І. Миронівський, О. Пучківський, Г. Ручко, музейники – Т. Тесля, Л. Шульгіна, Н. Заглада, військові – Л. Устименко, А. Борисенко, М. Подчуфаров.

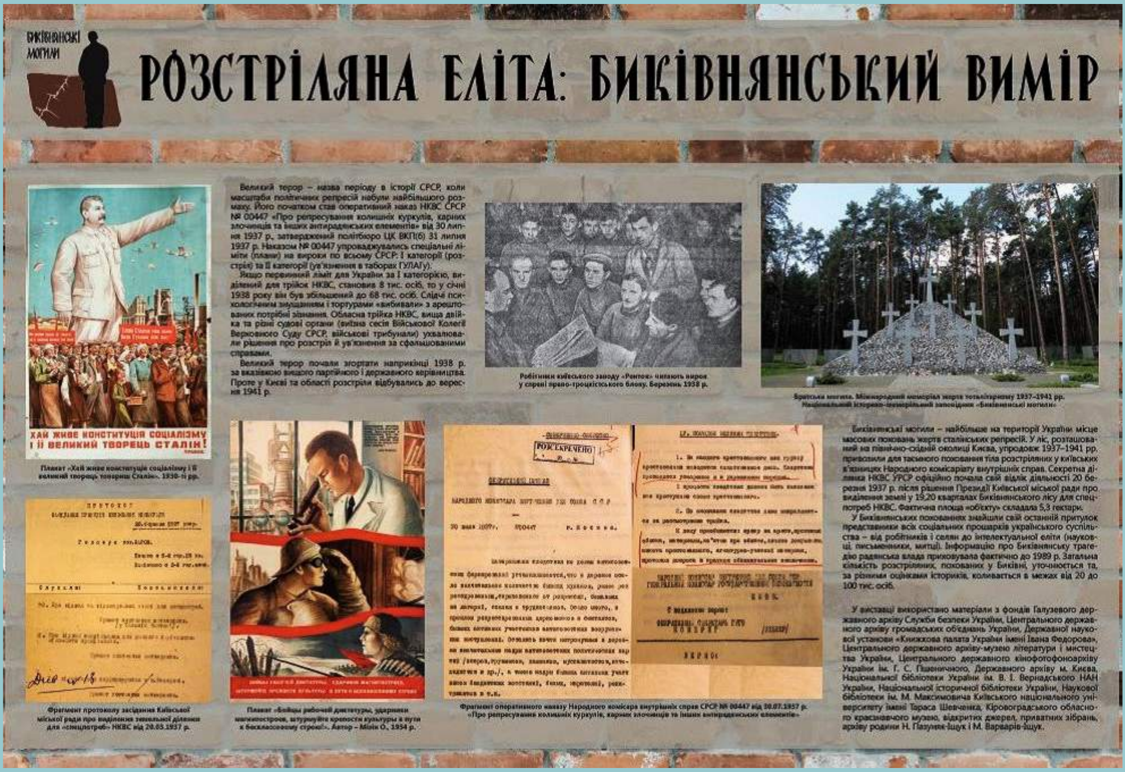
БИКІВНЯНСЬКІ МОГИЛИ
РОЗСТРІЛЯНА ЕЛІТА: БИКІВНЯНСЬКИЙ ВИМІР
ХАЙ ЖИВЕ КОНСТИТУЦІЯ СОЦІАЛІЗМУ І ЇЇ ВЕЛИКИЙ ТВОРЕЦЬ СТАЛІН!
ПРОТОКОЛ
РОЗСЕКРЕЧЕНО

Великий терор – назва періоду в історії СРСР, коли масштаби політичних репресій набули найбільшого розмаху. Його початком став оперативний наказ НКВС СРСР № 00447 «Про репресування колишніх куркулів, карних злочинців та інших антирадянських елементів» від 30 липня 1937 р., затверджений політбюро ЦК ВКП(б) 31 липня 1937 р. Наказом № 00447 упроваджувались спеціальні ліміти (плани) на вироки по всьому СРСР: I категорії (розстріл) та II категорії (ув'язнення в таборах ГУЛАГу).

Якщо первинний ліміт для України за I категорією, виділений для трійок НКВС, становив 8 тис. осіб, то у січні 1938 року він був збільшений до 68 тис. осіб. Слідчі психологічним знущанням і тортурами «вибивали» з арештованих потрібні зізнання. Обласна трійка НКВС, вища двійка та різні судові органи (виїзна сесія Військової Колегії Верховного Суду СРСР, військові трибунали) ухвалювали рішення про розстріл й ув'язнення за сфальшованими справами.

Великий терор почали згортати наприкінці 1938 р. за вказівкою вищого партійного і державного керівництва. Проте у Києві та області розстріли відбувались до вересня 1941 р.

Плакат «Хай живе конституція соціалізму і її великий творець товариш Сталін». 1930-ті рр.

Робітники київського заводу «Рентген» читають вирок у справі право-троцкістського блоку. Березень 1938 р.

Братська могила. Міжнародний меморіал жертв тоталітаризму 1937–1941 рр. Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили»

Биківнянські могили – найбільше на території України місце масових поховань жертв сталінських репресій. У ліс, розташований на північно-східній околиці Києва, упродовж 1937–1941 рр. привозили для таємного поховання тіла розстріляних у київських в'язницях Народного комісаріату внутрішніх справ. Секретна ділянка НКВС УРСР офіційно почала свій відлік діяльності 20 березня 1937 р. після рішення Президії Київської міської ради про виділення землі у 19,20 кварталах Биківнянського лісу для спецпотреб НКВС. Фактична площа «об'єкту» складала 5,3 гектари.

У Биківнянських похованнях знайшли свій останній притулок представники всіх соціальних прошарків українського суспільства – від робітників і селян до інтелектуальної еліти (науковці, письменники, митці). Інформацію про Биківнянську трагедію радянська влада приховувала фактично до 1989 р. Загальна кількість розстріляних, похованих у Биківні, уточнюється та, за різними оцінками істориків, коливається в межах від 20 до 100 тис. осіб.

Фрагмент протоколу засідання Київської міської ради про виділення земельної ділянки для «спецпотреб» НКВС від 20.03.1937 р.

Плакат «Бойцы рабочей диктатуры, ударники магнитостроев, штурмуйте крепости культуры в пути к бесклассовому строю!». Автор – Мізін О., 1934 р.

Фрагмент оперативного наказу Народного комісара внутрішніх справ СРСР № 00447 від 30.07.1937 р. «Про репресування колишніх куркулів, карних злочинців та інших антирадянських елементів»

У виставці використано матеріали з фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного, Державного архіву м. Києва, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України, Національної історичної бібліотеки України, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Кіровоградського обласного краєзнавчого музею, відкритих джерел, приватних зібрань, архіву родини Н. Пазуняк-Іщук і М. Варварів-Іщук.

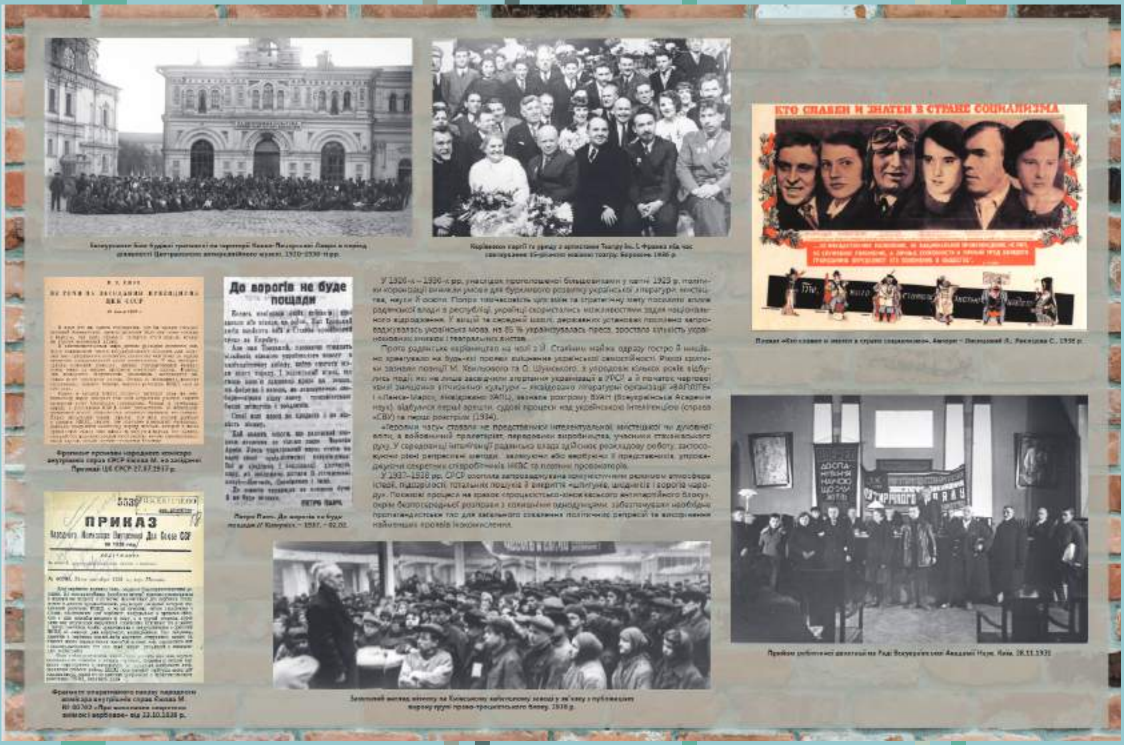

Безпритульні біля будівлі трапезної на території Києво-Печерської Лаври в період діяльності Центрального антирелігійного музею. 1920–1930-ті рр.

Керівники партії та уряду з артистами Театру ім. І. Франка під час святкування 15-річного ювілею театру. Березень 1936 р.

Плакат «Кто славен и знатен в стране социализма». Автори – Лисицький Л., Рисяцова С. 1935 р.

У 1920-х – 1930-х рр. унаслідок проголошеної більшовиками у квітні 1923 р. політики коренізації виникли умови для бурхливого розвитку української літератури, мистецтва, науки й освіти. Попри тимчасовість цих віянь та стратегічну мету посилити вплив радянської влади в республіці, українці скористались можливостями задля національного відродження. У вищій та середній школі, державних установах поступово запроваджувалась українська мова, на 85 % українізувалась преса, зросла кількість україномовних книжок і театральних вистав.

Проте радянське керівництво на чолі з Й. Сталіним майже одразу гостро й нищівно зреагувало на будь-які прояви [illegible] української самостійності. Різкої критики зазнали позиції М. Хвильового та О. Шумського, з упродовж кількох років відбулись події, які не лише засвідчили згортання українізації в УРСР, а й початок чергової хвилі знищення вітчизняної культури – ліквідовано літературні організації «ВАПЛІТЕ» і «Ланка-Марс», ліквідовано УАПЦ, зазнала розгрому ВУАН (Всеукраїнська Академія наук), відбулися перші арешти, судові процеси над українською інтелігенцією (справа «СВУ») та перші розстріли (1934).

«Героями часу» ставали не представники інтелектуальної, мистецької чи духовної еліти, а войовничий пролетаріат, передовики виробництва, учасники стахановського руху. У середовищі інтелігенції радянська влада здійснює розкладову роботу, застосовуючи різні репресивні методи, залякуючи або вербуючи її представників, упроваджуючи секретних співробітників НКВС та платних провокаторів.

У 1937–1938 рр. СРСР охопила запроваджувана комуністичним режимом атмосфера істерії, підозріливості, тотальних пошуків й викриття «шпигунів, шкідників і ворогів народу». Показові процеси на зразок «троцькістсько-зінов'євського антипартійного блоку», окрім безпосередньої розправи з колишніми однодумцями, забезпечували необхідне пропагандистське тло для загального схвалення політичних репресій та викорінення найменших проявів інакомислення.

Фрагмент промови народного комісара внутрішніх справ СРСР Єжова М. на засіданні Президії ЦВК СРСР 27.07.1937 р.

До ворогів не буде пощади

ПЕТРО ПАНЧ

Петро Панч. До ворогів не буде пощади // Комуніст. – 1937. – 02.02.

ПРИКАЗ

Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР за 1938 год

Фрагмент оперативного наказу народного комісара внутрішніх справ Єжова М. № 00702 «Про закінчення [illegible]» від 22.10.1938 р.

Загальний вигляд мітингу на Київському кабельному заводі у зв'язку з публікацією вироку групі право-троцькістського блоку. 1938 р.

Прийом робітничої делегації на Раді Всеукраїнської Академії Наук. Київ. 28.11.1931

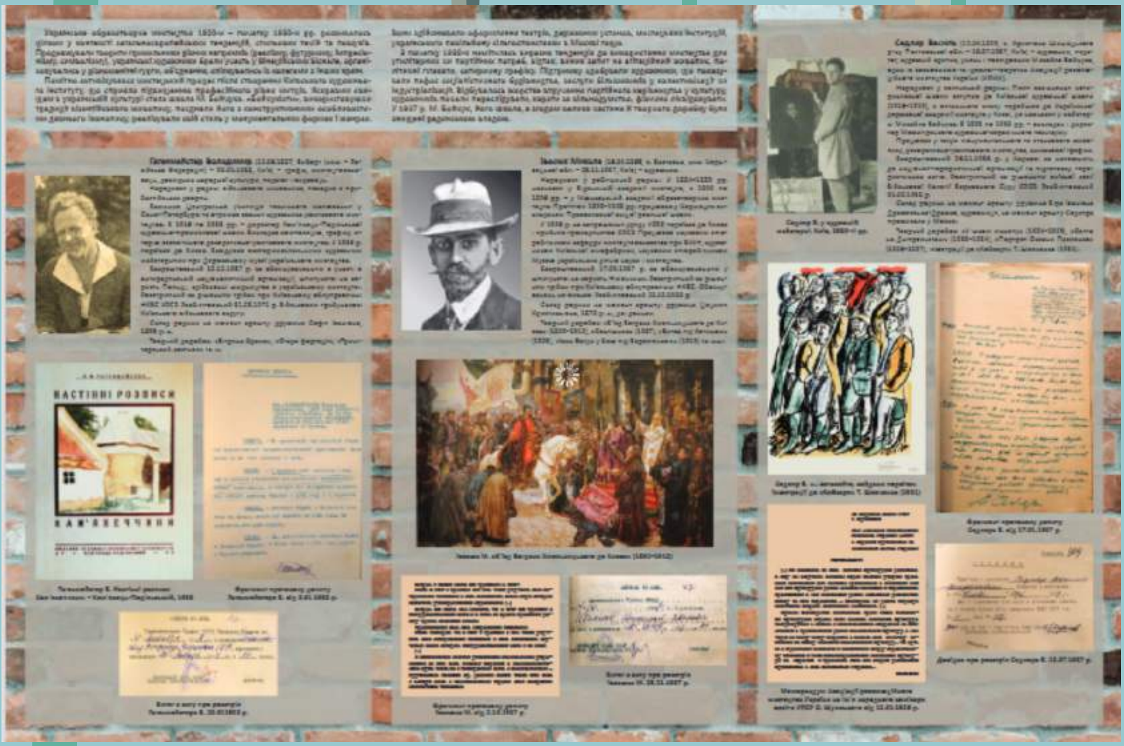

Гагенмейстер Володимир

Бойчук Михайло

Седляр Василь

Седляр В. у художній майстерні. Київ, 1920-ті рр.

«Слово, обірване у Биківні»

Виставка представлена у двох форматах: на 8 і на 10 інформаційних банерах. Розширений варіант був підготовлений до 80-х роковин початку Великого терору.

Осмислюючи долі літераторів покоління Розстріляного відродження, знищених упродовж 1937—1940 років у в'язницях НКВС у Києві, виставка знайомить із їхніми творчими здобутками, професійними і життєвими перипетіями, складом родини і колом спілкування. Спираючись на раніше засекречені документи, проєкт показує, в який спосіб система радянського терору виокремлювала жертв і, пропускаючи їх крізь сито допитів і очних ставок, змушувала заарештованих письменників визнавати абсурдні звинувачення НКВС.

Завдяки цій виставці вдалося повернути до наукового обігу чимало літературних імен, уточнити обставини, дати, місця загибелі окремих письменників, проілюструвати механізми фальсифікацій справ слідчими (від бюрократичних процесуальних порушень до пересмикувань фактів і оціночних суджень як «доказів»), простежити, як відбувалася реабілітація митців. Загалом 28 людських історій демонструють розмаїття знищеної когорти літераторів – від письменників, опозиційних більшовицькій політиці (В. Черняхівська, Я. Водяний), тих, хто повірив у радянську пропаганду (М. Сопілка, А. Абчук), до апологетів комуністичної ідеології (І. Кулик, І. Кириленко) чи «сексотів» НКВС (В. Юринець).

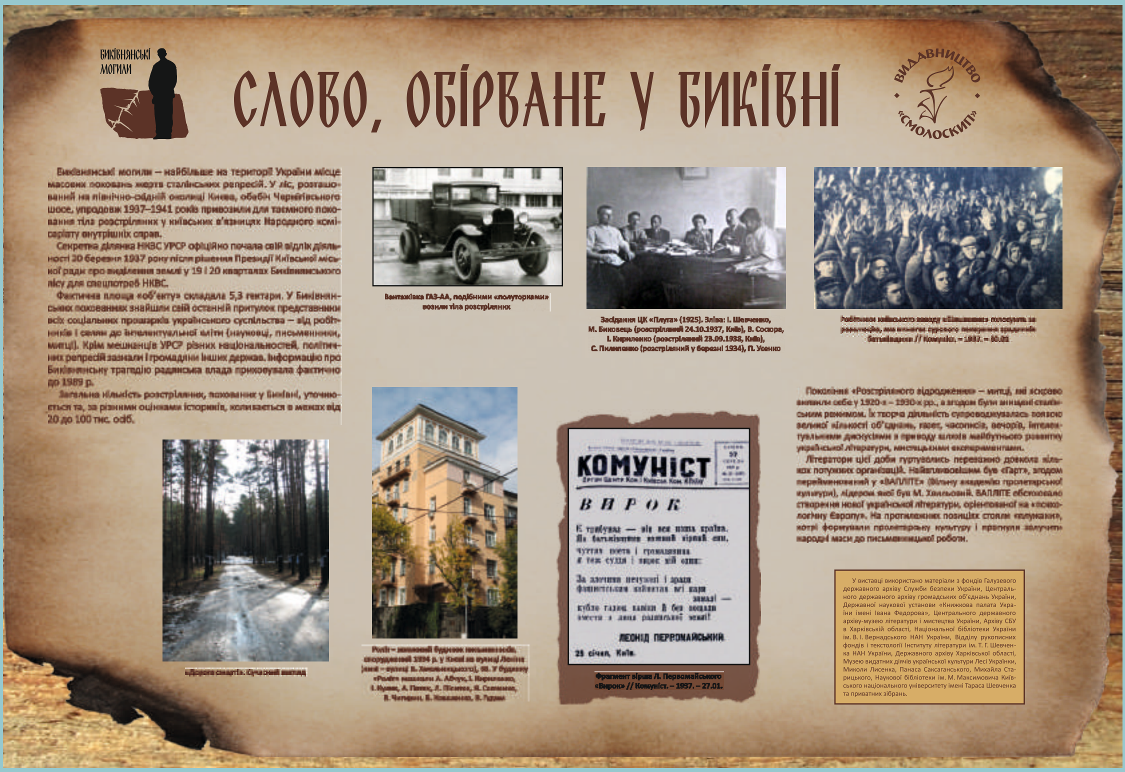

БИКІВНЯНСЬКІ МОГИЛИ

СЛОВО, ОБІРВАНЕ У БИКІВНІ

ВИДАВНИЦТВО «СМОЛОСКИП»

Биківнянські могили – найбільше на території України місце масових поховань жертв сталінських репресій. У ліс, розташований на північно-східній околиці Києва, обабіч Чернігівського шосе, упродовж 1937–1941 років привозили для таємного поховання тіла розстріляних у київських в'язницях Народного комісаріату внутрішніх справ.

Секретна ділянка НКВС УРСР офіційно почала свій відлік діяльності 20 березня 1937 року після рішення Президії Київської міської ради про виділення землі у 19 і 20 кварталах Биківнянського лісу для спецпотреб НКВС.

Фактична площа «об'єкту» складала 5,3 гектари. У Биківнянських похованнях знайшли свій останній притулок представники всіх соціальних прошарків українського суспільства – від робітників і селян до інтелектуальної еліти (науковці, письменники, митці). Крім мешканців УРСР різних національностей, політичних репресій зазнали і громадяни інших держав. Інформацію про Биківнянську трагедію радянська влада приховувала фактично до 1989 р.

Загальна кількість розстріляних, похованих у Биківні, уточнюється та, за різними оцінками істориків, коливається в межах від 20 до 100 тис. осіб.

Вантажівка ГАЗ-АА, подібними «полуторками» возили тіла розстріляних

Засідання ЦК «Плуга» (1925). Зліва: І. Шевченко, М. Биковець (розстріляний 24.10.1937, Київ), В. Сосюра, І. Кириленко (розстріляний 23.09.1938, Київ), С. Пилипенко (розстріляний у березні 1934), П. Усенко

Робітники київського заводу «Більшовик» голосують за резолюцію, яка вимагає суворого покарання зрадників Батьківщини // Комуніст. – 1937. – 30.01

Покоління «Розстріляного відродження» – митці, які яскраво виявили себе у 1920-х – 1930-х рр., а згодом були знищені сталінським режимом. Їх творча діяльність супроводжувалась появою великої кількості об'єднань, газет, часописів, вечорів, інтелектуальними дискусіями в приводу шляхів майбутнього розвитку української літератури, мистецькими експериментами.

Літератори цієї доби гуртувались переважно довкола кількох потужних організацій. Найвпливовішим був «Гарт», згодом перейменований у «ВАПЛІТЕ» (Вільну академію пролетарської культури), лідером якої був М. Хвильовий. ВАПЛІТЕ обстоювало створення нової української літератури, орієнтованої на «психологічну Європу». На протилежних позиціях стояли «плужани», котрі формували пролетарську культуру і прагнули залучити народні маси до письменницької роботи.

«Дорога смерті». Сучасний вигляд

«Роліт» – житловий будинок письменників, споруджений 1934 р. у Києві на вулиці Леніна (нині – вулиці Б. Хмельницького), 68. У будинку «Роліт» мешкали А. Абчук, І. Кириленко, І. Кулик, А. Панів, [illegible], Я. Савченко, В. Чигирин, Б. Коваленко, [illegible]

КОМУНІСТ

ВИРОК

[illegible]

ЛЕОНІД ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

25 січня, Київ.

Фрагмент вірша Л. Первомайського «Вирок» // Комуніст. – 1937. – 27.01.

У виставці використано матеріали з фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Архіву СБУ в Харківській області, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України, Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Державного архіву Харківської області, Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка та приватних зібрань.

Постановление
ЖИТТЯ

ОРДЕР № 1202
ГРОБОВИЩЕ
НОВІ ПІСНІ

«Перерваний урок»

Спільний проєкт НІМЗ «Биківнянські могили» та Українського інституту національної пам'яті, присвячений долям репресованих педагогів із Биківнянського мартиролога. Ним підкреслюється, що масові розстріли освітян стали одним із способів «очищення» шкіл від т. зв. «старих кадрів» або людей, які не викликали у влади довіри.

Персональні історії охоплюють учителів, що викладали різні предмети, працювали у школах Києва, Київської області та інших областей України, були відомими діячами українського культурного і громадського життя (В. Дурдуківський, О. Чапківський, О. Павлик) або простими, скромними педагогами (Я. Майзель, І. Кутовий, В. Поплавська).

Виставка також розповідає про процеси, які відбувалися в освітянській галузі України наприкінці 1930-х років, коли скорочувалася кількість українських шкіл, впроваджувалося обов'язкове вивчення російської мови, посилювалася ідеологізація навчальних програм, нарощувалася роль комсомолу й піонерської організації. Паралельно на 8 банерах за допомогою рекламних плакатів тієї епохи, архівних фотографій, зображень підручників розгортатиметься хроніка шкільного життя 1930-х –1940-х років.

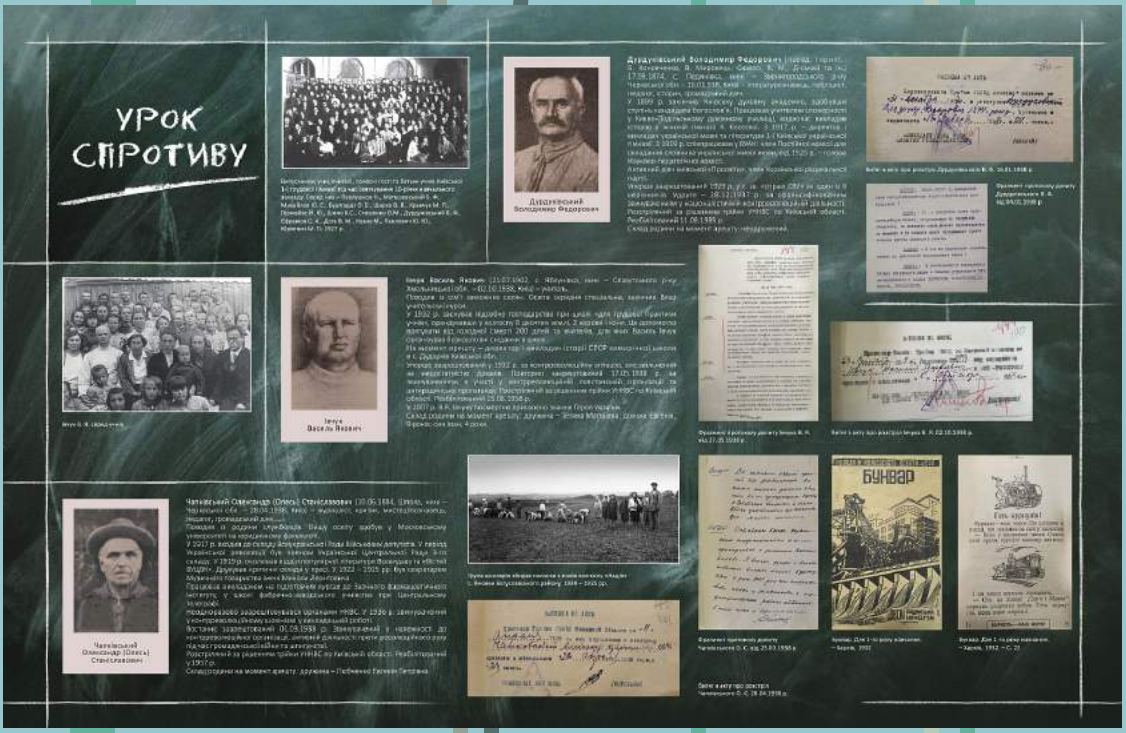
УРОК СПРОТИВУ
Дурдуківський Володимир Федорович
Ізюк Василь Якович
Чапківський Олександр (Олесь) Станіславович
БУКВАР

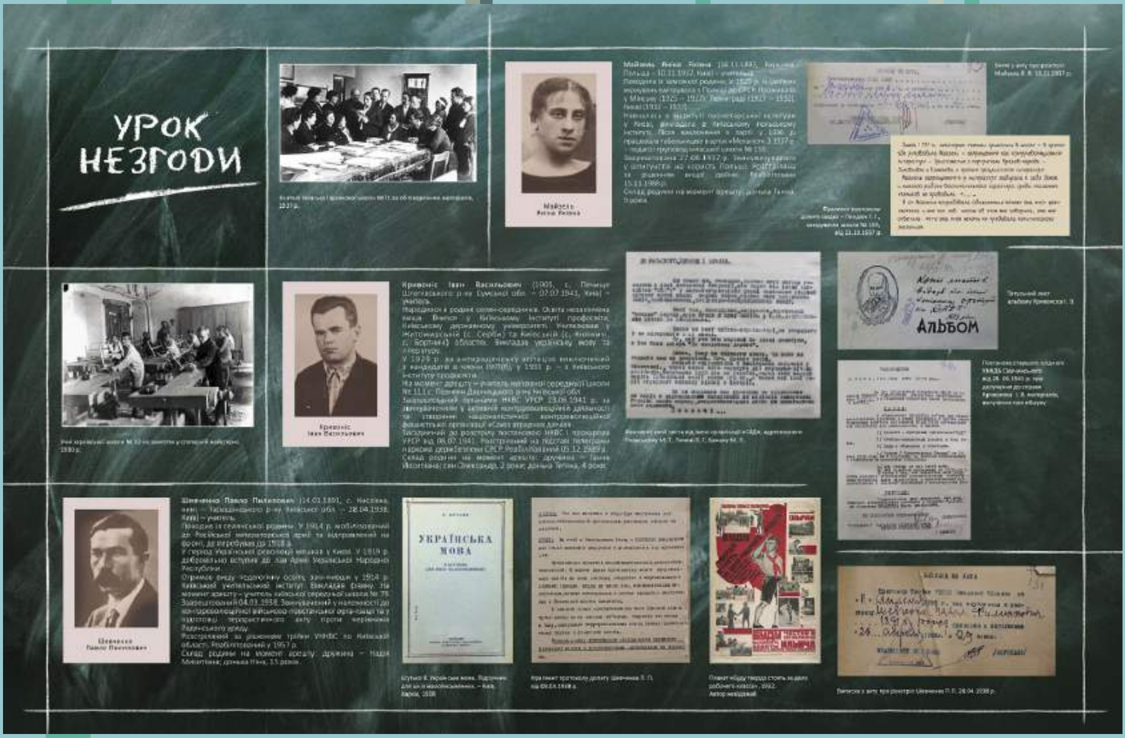
УРОК НЕЗГОДИ
Майзель
Кривоніс Іван Васильович
Шевченко Павло Пилипович
УКРАЇНСЬКА МОВА
АЛЬБОМ

«Великий терор: місця пам'яті»

Спільний проєкт НІМЗ «Биківнянські могили», Українського інституту національної пам'яті та Редколегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією».

Антигуманний характер більшовицька влада продемонструвала фактично із самого початку свого існування, а масове винищення громадян через їхні політичні погляди стало складовою масштабної політики упокорення України. Але утриматися в Україні комуністичний режим міг, лише проводячи послідовну репресивну політику, найкривавішим виявом якої стали 1937—1938 роки.

На 17 банерах подається інформація про розгортання Великого терору в усіх областях тодішньої УСРР, відомості про начальників обласних управлінь НКВС, цифри лімітів, які були виділені, й встановлена на сьогодні кількість реально репресованих в області; інформація про конкретних жертв сталінського терору (персональні фото, висунуті звинувачення, документи з архівно-кримінальних справ). На символічній мапі місць розстрілів і масових поховань зазначені – Биківнянські могили (Київ), Рутченкове поле (Донецьк), Вінниця, П'ятихатки (Харків), Умань, Черкаси, Чернігів, урочище Дем'янів лаз (Івано-Франківськ), урочище Саліна (Львівська область) тощо. Візуальний ряд доповнено фотографіями встановлених у сучасній Україні пам'ятників, пам'ятних знаків.

УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

Реабілітовані історією

ВЕЛИКИЙ ТЕРОР: МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ

НАД ВИСТАВКОЮ ПРАЦЮВАЛИ:

МЕХАНІЗМИ "ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ"

ДОНБАС

«Скривавлена нива»

Виставка показує фактично третій етап репресій проти українського селянства після розкуркулення й колективізації 1929—1931 років та Голодомору 1932—1933 років, який мав, за задумом вищого керівництва СРСР, остаточно придушити народний спротив і вирішити селянське питання. Масована пропаганда «колгоспної демократії» і хвалебна риторика в ЗМІ дисонували з порушенням елементарних прав селян у колгоспах, незаконними штрафами, арештами тощо.

Виставка розповідає про життєвий шлях, обставини арешту і знищення селян (переважно Київщини), розстріляних під час реалізації т.зв. «куркульської операції» НКВС (оперативний наказ № 00447 «Про операцію з репресування колишніх куркулів, карних злочинців та інших антирадянських елементів» від 30.07.1937 р.), яка відзначилась суто більшовицькими підходами – від принципів планового господарювання (ліміти на вироки) до тортур і знущань. Серед розстріляних у Києві і похованих у Биківнянському лісі селян були заможні господарники, затавровані радянською пропагандою як «куркулі», «експлуататори» і «вороги народу», але й так само бідняки, середняки, особи, репресовані у 1928–1936 рр. за невиконання державних зобов'язань тощо.

Завдяки персональним історіям, архівним фотографіям і документам, плакатам здійснюється показ тогочасного життя села як постгеноцидного й остаточно включеного в радянську матрицю.

СКРИВАВЛЕНА НИВА
Ще один район суцільної колективізації.
КОЛГОСПНА БРИГАДА
БОЙОВА ЛАНКА В БОРОТЬБІ ЗА ВРОЖАЙНІСТЬ СОЦІАЛІСТИЧНИХ ЛАНІВ.

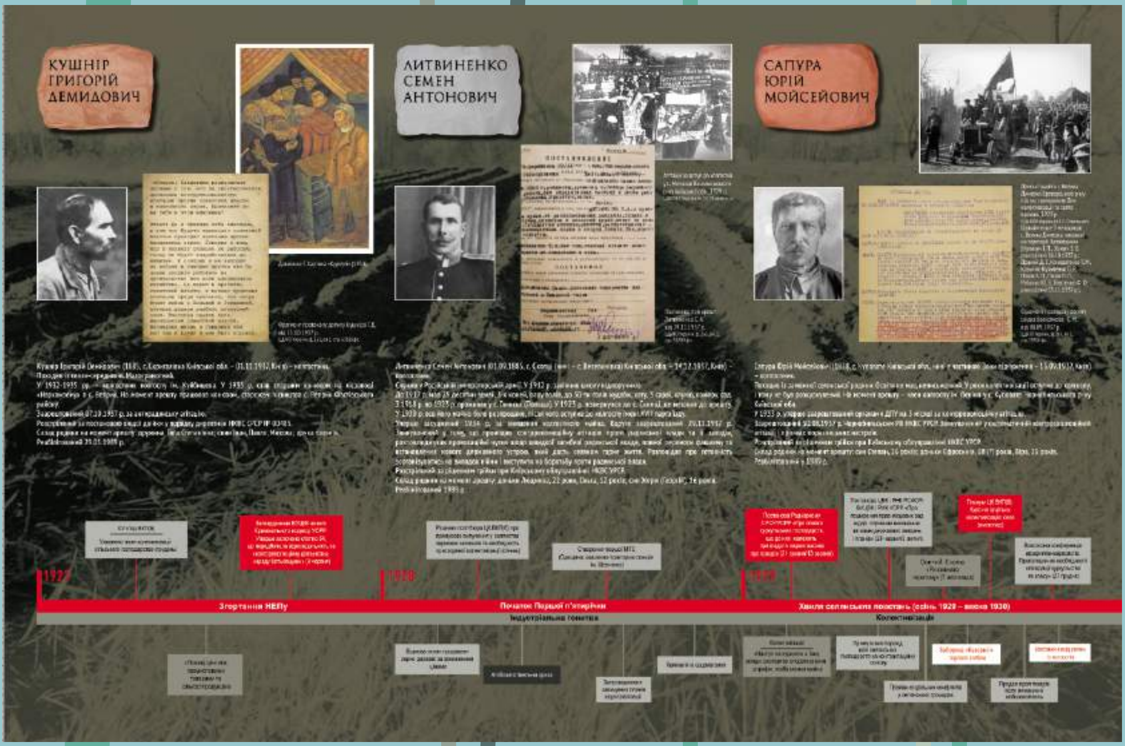

КУШНІР
ГРИГОРІЙ
ДЕМИДОВИЧ

ЛИТВИНЕНКО
СЕМЕН
АНТОНОВИЧ

САПУРА
ЮРІЙ
МОЙСЕЙОВИЧ

1927

1928

1929

Згортання НЕПу

Початок Першої п'ятирічки

Хвиля селянських повстань (осінь 1929 – весна 1930)

Індустріальна гонитва

Колективізація

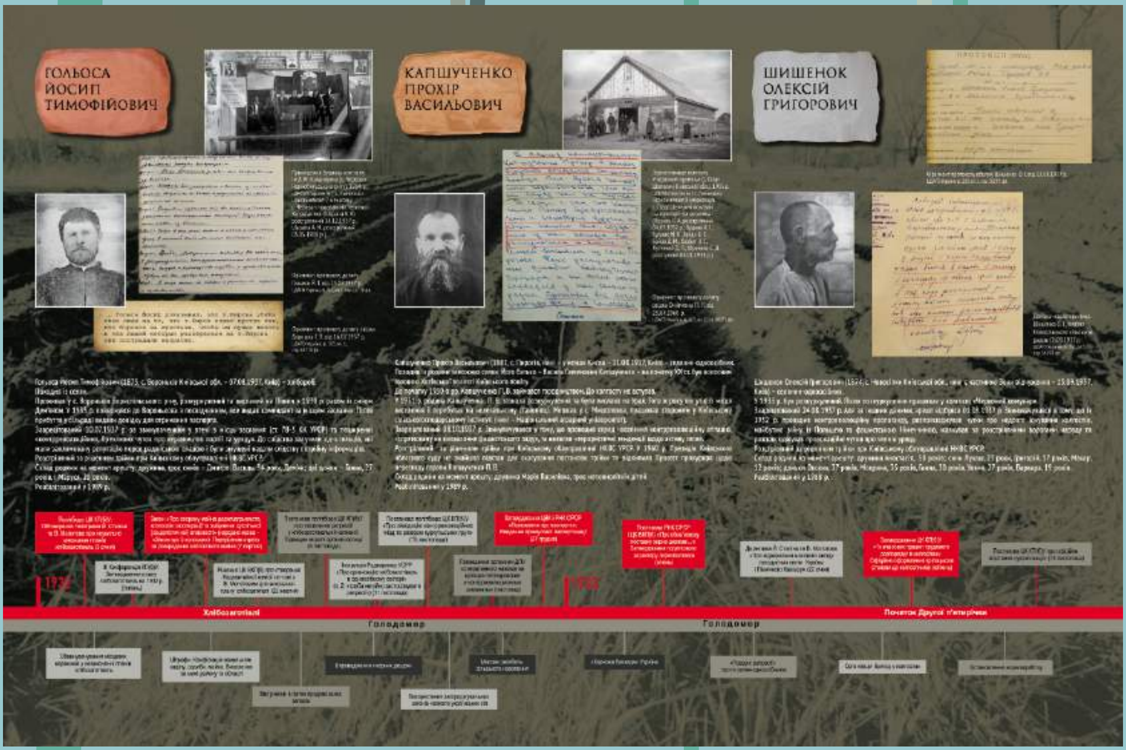

ГОЛЬОСА
ЙОСИП
ТИМОФІЙОВИЧ

КАПШУЧЕНКО
ПРОХІР
ВАСИЛЬОВИЧ

ШИШЕНОК
ОЛЕКСІЙ
ГРИГОРОВИЧ

1932

1933

Хлібозаготівлі

Початок Другої п'ятирічки

Голодомор

Голодомор

«Биківня 1937/1938: польська лінія»

Виставковий проєкт організований Заповідником спільно з Польським Інститутом у Києві з метою висвітлення масових політичних репресій у польському середовищі Києва і переважно Київської області на прикладі окремих доль поляків, уродженців Польщі та українців, розстріляних у порядку виконання операції НКВС № 00485 (від 11.08.1937 р.) і похованих на території таємної спецділянки у Биківнянському лісі. Відповідно до положень наказу № 00485 репресіям підлягали т.зв. члени «ПОВ» (Польської організації військової), яка в Україні перестала існувати ще у 1921 році після масових арештів членів організації чекістами. Формальним приводом для проведення «польської», як й інших нацоперацій, стала боротьба зі «шпигунами» іноземних розвідок та «диверсантами» капіталістичних країн. «Польська операція» НКВС розпочалась 20.08.1937 р. і мала тривати три місяці, але фактично розтягнулась на 15 місяців, до 26.11.1938 р. Згідно з наявною на сьогодні інформацією, в СРСР у результаті проведення «польської операції» упродовж 1937—1938 рр. заарештовано й засуджено понад 140 тис. осіб, з них майже 78% – розстріляно. Виставка є двомовною, відтак, всі відомості, включно з підписами під ілюстративними матеріалами, подаються українською та польською мовами.

Представлені на 8 стендах історії актора Я. Думницького, священника С. Кваснєвського, громадського діяча В. Радіна-Уцехівського, бухгалтерів Л. Михальського, К. Сидорука, чоботаря К. Галинського, поштового працівника В. Урбановича-Пілецького, службовця Ф. Сульковсього, домогосподарки К. Ковальської, селянина С. Лінчевського, слюсаря Я. Сломчинського, педагога С. Козачківської демонструють всеохопність «польської операції» НКВС.

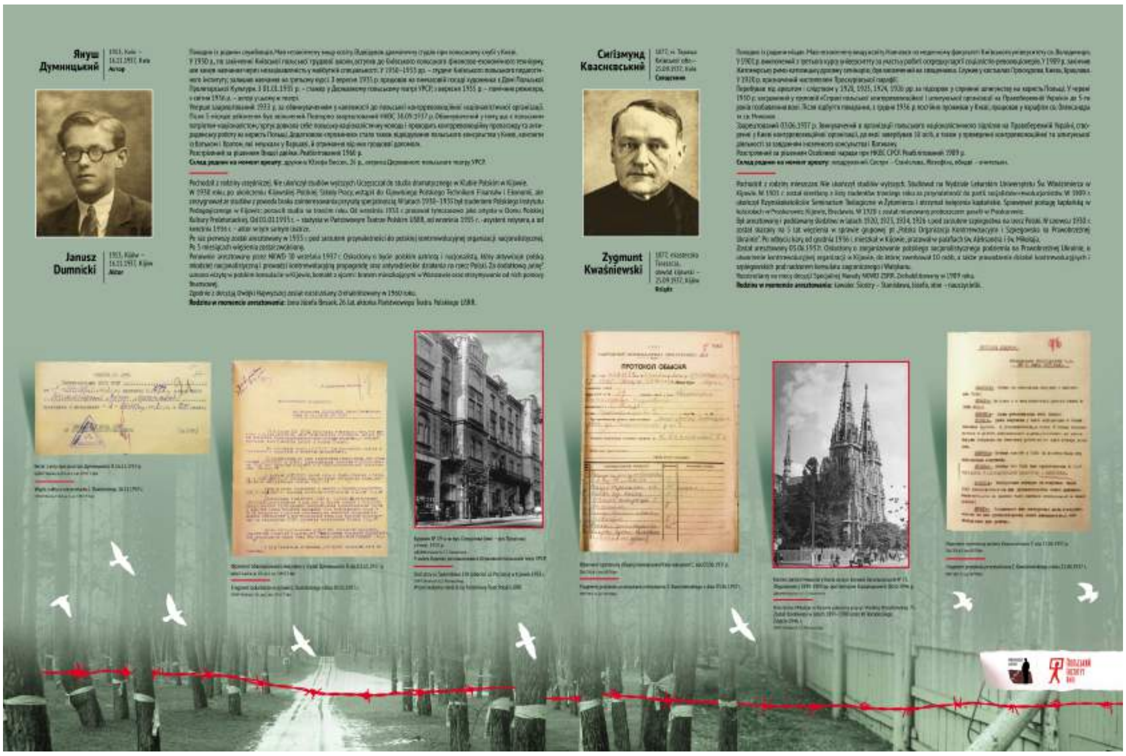

Януш Думницький

Janusz Dumnicki

Сигізмунд Квасневський

Zygmunt Kwaśniewski

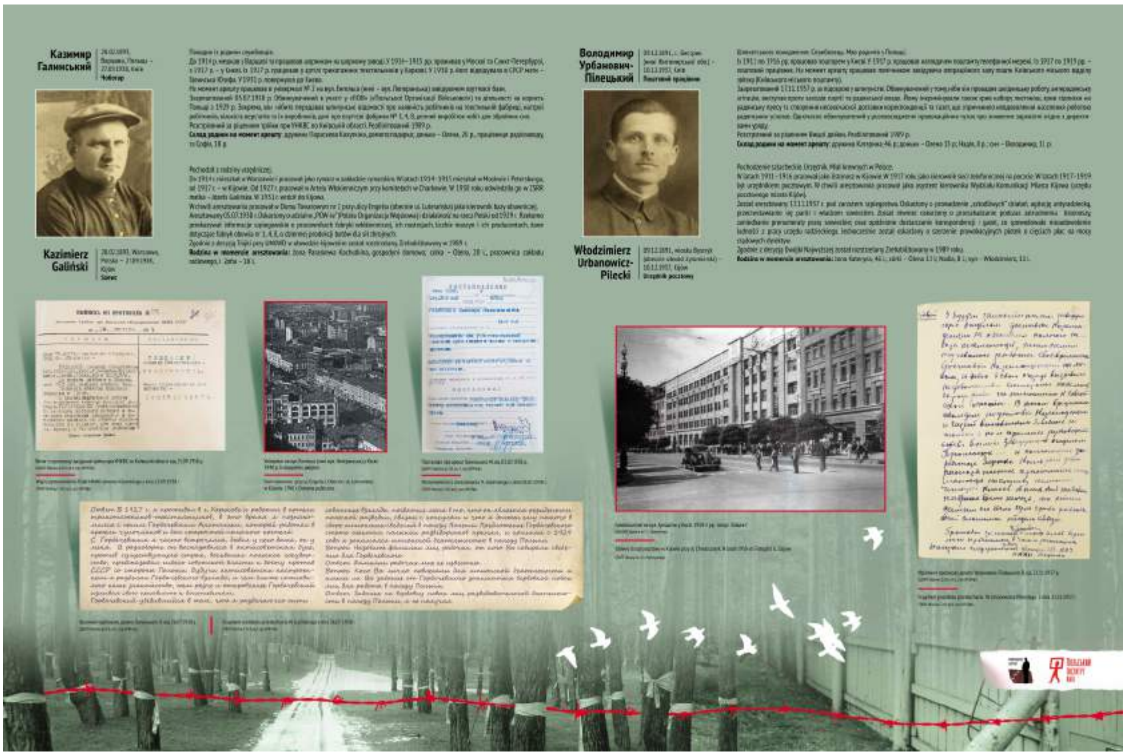

Казимир Галинський

Kazimierz Galiński

Володимир Урбанович-Пілецький

Włodzimierz Urbanowicz-Pilecki

«Імена, викреслені з афіш»

Ця виставка є першим створеним в Україні проєктом, що висвітлює долю репресованих театральних діячів, похованих у Биківні. Її метою стало відновлення пам'яті про життя й творчі здобутки акторів і режисерів, театральних критиків і управлінців, страчених радянськими репресивно-каральними органами у період Великого терору 1937—938 років.

На стендах виставки розповідаються персональні історії режисерів, театрознавців, акторів і організаторів театрального процесу в Україні – С. Каргальського, С. Шагайди, Г. Тарло, Б. Дробинського, К. Гетьмана, Я. Бортника, О. Киселя та інших. Біографічні довідки доповнені унікальними ілюстративними матеріалами. Зокрема, у виставці подані архівні документи та рідкісні фотографії, які відтворюють соціальні реалії та театральну дійсність 1920—1930-х років.

Також виставка звертає увагу на зміни, що відбулись у театральному процесі цього періоду, коли від творчої свободи й розмаїття художнього самовираження відбувся перехід до догматизації та ідеологізації мистецького середовища, втрати театрами репертуарної та управлінської самостійності. У цей час з театральної мапи не лише зникли два національні театри (Державний польський театр УРСР, що діяв у Києві, та Маріупольський державний грецький робітничо-селянський театр), а й безліч імен акторів, режисерів, літредакторів і директорів театрів.

ІМЕНА, ВИКРЕСЛЕНІ З АФІШ
БАРИКАДИ ТЕАТРУ
INTERNATIONALES ARBEITER THEATER
ІНТЕРНАЦІОНАЛ РОБІТНИЧИХ ТЕАТРІВ

ВАСИЛЬ ВЕРХОВИНЕЦЬ (КОСТІВ) 1880 – 1938
ЕНЕЇДА
ЄВГЕН ЗАХАРЧУК 1882 – 1938
ОЛЕКСАНДР КИСІЛЬ (КИСЕЛЬОВ) 1889 – 1937
УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР

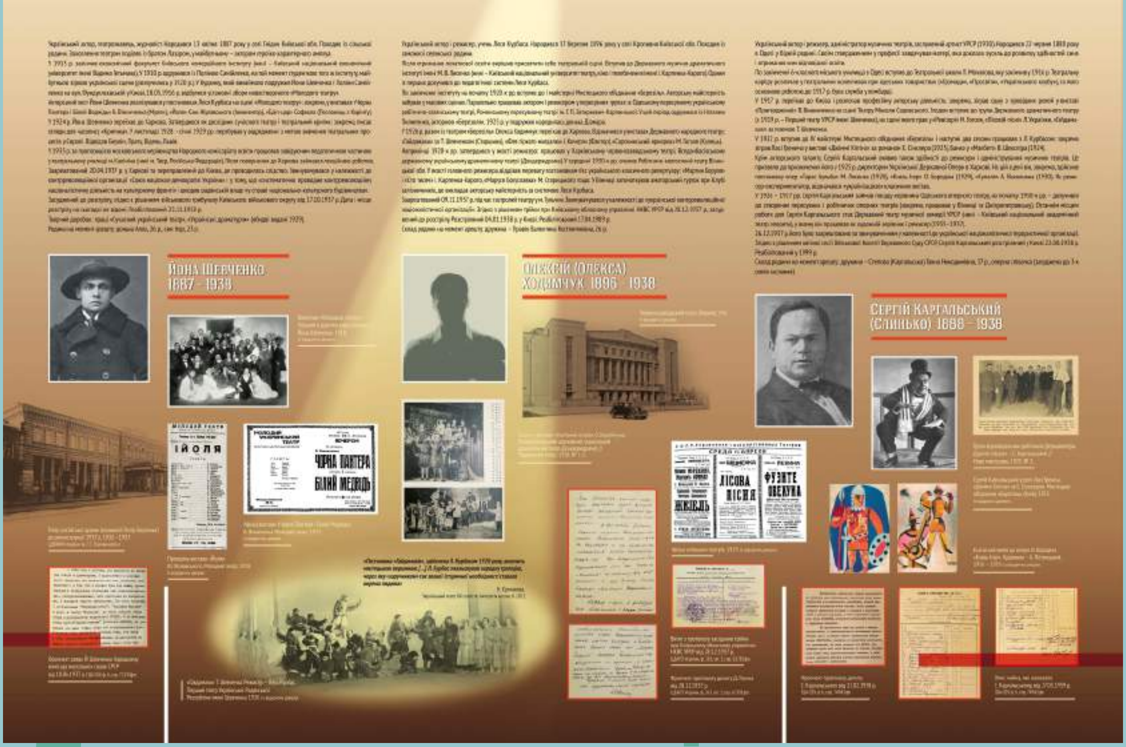
ЙОНА ШЕВЧЕНКО 1887 – 1938
ІЙОЛЯ
ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ МЕДВІДЬ
ОЛЕКСІЙ (ОЛЕКСА) ХОДИМЧУК 1896 – 1938
СЕРГІЙ КАРГАЛЬСЬКИЙ (СЛИНЬКО) 1888 – 1938
ЛІСОВА ПІСНЯ

«Сини волі в часи несвободи»

Проєкт НІМЗ «Биківнянські могили», присвячений репресованим діячам Української революції 1917—1921 рр., похованих на території Заповідника. Українська революція 1917—1921 рр. стала яскравим виявом пасіонарної енергії української нації, яка на початку XX ст. обрала шлях творення самостійної та незалежної держави. Цей період увібрав у себе безліч історичних і військових подій, суспільно-політичних явищ і свідомісно-психологічних виявів. Співтворцями Української революції 1917–1921 рр. були не тільки провідні політичні лідери, представники різних партій чи громадських об'єднань, а й безліч звичайних, невідомих загалу громадян, які долучилися до визвольної боротьби.

Ця виставка ознайомлює, передовсім, із постатями, які долучилися до процесів розбудови української нації та були знищені радянським окупаційним режимом. Більшовики серйозно поставилися до учасників Української революції 1917–1921 рр., які з тих чи інших міркувань залишилися в Україні. У добу Великого терору 1937–1938 рр. окремі факти біографії людей, зокрема колишньої роботи у структурах УНР або Гетьманської Держави, участі у визвольних змаганнях або повстанських рухах, чи симпатії до того або іншого політичного діяча, перетворювалися на докази «провини заарештованого» і часто вартували йому життя.

Персональні історії, представлені на 8 стендах, доповнені унікальними ілюстративними матеріалами і архівними документами. Серед представлених на виставці особистостей – Т. Черкаський, Міністр преси і пропаганди УНР, Ф. Крижанівський, політичний діяч, один із засновників Української Центральної Ради, Л.-Б. Розенберг, політичний і військовий діяч, К. Малюшкевич, архієрей УАПЦ, Ю. Калішевський, церковний діяч, єпископ УАПЦ та ін.

ІСААК МАЗЕПА
(1884-1952)
ТЕОФАН ЧЕРКАСЬКИЙ
(1892-1938)
ЛЮДВІК-БЕРНАРД РОЗЕНБЕРГ
(ВОЛОДИМИР ЧОРНИЙ, ЛЬВІВСЬКИЙ)
(1895-1941)
Декларація
МИСТЕЦТВО
У КИЄВІ · 1920 · ЧИСЛО 1

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ
(1873-1945)
ФЕДІР КРИЖАНІВСЬКИЙ
(1878-1938)
ВОЛОДИМИР ГАВРИК
(1871-1938)
ЖЕНЩИНЫ
ИДИТЕ
В
КООПЕРАЦИЮ

«Биківня в документах і пам'яті»

Проєкт Заповідника, підготовлений до 85-х роковин Великого терору, покликаний показати Биківнянську трагедію в контексті масових політичних репресій радянського періоду через оприлюднення архівних, раніше засекречених матеріалів, документів НКВС, фотографій, друкованих матеріалів; ознайомити громадськість з її масштабами і персональним виміром.

На 20 банерах розкривають основні сюжети виставки: розгортання Великого терору в Україні через проведення так званих масових (зокрема, і національних) операцій; оприлюднення документальних свідчень щодо репресивних практик часів сталінізму; показ історії «спецділянки» НКВС у Биківнянському лісі та довгий шлях із розкриття правди про неї; збереження пам'яті про Биківню у сучасний період і перетворення Міжнародного меморіалу жертв тоталітаризму 1937—1941 рр. Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили» на місце паломництва і територію державного значення.

Основним концептом виставки є пам'ять, яка оприявнюється на різних рівнях – як через розповіді про відкриття поховань у Биківнянському лісі та поширення правдивої інформації про злочини НКВС, так і через вироблення суспільством певних ритуалів увічнення, вшанування тощо. Окремим блоком представлені постаті Биківнянського мартиролога, серед яких – Митрополит УАПЦ В. Липківський і єпископ УАПЦ, краєзнавець, етнограф М. Грушевський, художники М. Бойчук і С. Налепинська-Бойчук, композитор і хореограф В. Верховинець, актор С. Шагайда, письменники М. Йогансен і М. Семенко, юристи М. Віленський та М. Маслов, швачка М. Баглій-Іваненко і буфетник С. Донукіс, інженер Й. Луковський і директор Астрономічної обсерваторії Київського університету П. Нечипоренко.

БИКІВНЯ В ДОКУМЕНТАХ І ПАМ'ЯТІ

«Биківня? А де це?» На ці запитання у мене завжди така відповідь: «Недалеко. У пам'яті тих, хто ще здатен пам'ятати...»

Юрій Шаповал, історик, доктор історичних наук, професор

ВЕЛИКИЙ ТЕРОР 1937-1938 рр. В УКРАЇНІ

ПРОТОКОЛ
СССР
СТАЛИН

МИХАЙЛО БОЙЧУК

СОФІЯ НАЛЕПИНСЬКА-БОЙЧУК

У В'ЯЗНИЦЯХ НКВС...

Контактна інформація:

Броварський проспект у Дніпровському районі
м. Києва (від станції метро «Лісова» маршрутні
таксі або автобуси у напрямку руху Київ–Бровари)

Адміністрація Заповідника: вул. Липська, 16,
м. Київ, 01021

Телефон для довідок:
т.(044) 253-35-70

E-mail: bykivnya@gmail.com
Сайт: https://bykivnia.org.ua/

Підтримати виставкові та культурно-просвітницькі проєкти НІМЗ «Биківнянські могили» можна, здійснивши переказ коштів на благодійний рахунок установи.

Реквізити:
Код ЄДРПОУ 35371053
UA988201720313241001301004489 ДКСУ у м. Києві
КПКВ 3801490

©Національний історико-меморіальний заповідник
«Биківнянські могили», 2022
©Ольга Миколайчук, дизайн, 2022